

Péter és Lili Mariannánál — Esterházy-kalauz

MARIANNA D. BIRNBAUM BESZÉLGET ESTERHÁZY PÉTERREL

Amikor megláttam az „új Esterházy-könyvet”, fölröhögtem. A kép, a borító színe. Jó volt fogni, no és a szaga. Őt mindig aznap este, hogy végig érezzem a könyv szagát, ami semmiképp nem illat. Ugyan a szerző Marianna D. Birnbaumot jelöli, de erre csak annyit kérdezhettem, „Lili, Te vagy az? Hát addig szemérmetlenedtél, hogy magaddal társalkodsz nyílt színen?” És a könyvet bírván se zavar igazán, hogy ki ő. Szerepe legföljebb annyi, mint azoknak az embereknek a szerepe, akiknek a szövegéből egy-egy csipetnyit — mint az Earl Greyből — magába szórt.

Itt most le kell vezetnem a dialógusok hagyományából, miféle dolgot is művelnek azok ott a papíron, és ki/mi, kinek/minek a kivetítése vagy helyettesítése. Nem teszem. Úgy gondolom, hogy ez a könyv az *önmagával készült riport* műfaji megjelölést kapja, ha mindenképp a látható formának megfelelően (ti., a párbeszéd kérdezz/feleleljenek megfelelően) akarom érteni a könyvet. Ki készítette önmagával ezt a riportot? Erre a kérdésre több válasz kínálkozik. A szövegek — a kérdések, válaszok és az idézetek — egyrészt egy Esterházy Péter nevű író szövegei, de ugyanakkor egytől egyig egy Marianna D. Birnbaum nevű professzornő szövegei, és egyben az én szövegeim is. A kérdésekre is vonatkozik ez a megállapítás, hiszen a kérdések sztereotipikusak, kicsit érzik rajtuk az irodalmár informáltságának felhangja, de szerencsére „tudományos”-nak nem kell nevezni. Szóval azt hiszem, annak az egyénnek az önmagával folytatott beszélgetése ez a könyv, aki „bírja” azokat a szövegeket, amelyek szerzősége Esterházy Péteré. Persze ebből tautológia keletkezik, hiszen a kérdések olyanok, amelyek az Esterházy-szöveg tudásával, annak hatására lettek, és ugyanakkor a megválaszolások is Esterházy-szövegekkel történik: az egyik fajtája az „Esterházy interjúalany-pózbán” szöveg, a másik pedig az Esterházy-szövegekből idézett szövegek. Mindez aztán a könyv, mely íme, az Új. Csak éppen az égvilágon semmi „új” nincs benne, vagy ha van, az azonos a már elmondott, leírt szöveg megismérlésével.

Ez a könyv önparódia, azt a technikát alkalmazza önmagán, amit a jeles skribler mások szövegein alkalmaz: most maga a szöveg idéztetik; csakhogy van ennek egy olyan következménye, amely kissé ízetlenné teszi a Mester szövegét itt. Ha a szövegbe ékelt kölcsönzéseket tekintjük, az esetben, ha azokat fölismeri az olvasó, akkor valami olyan érzést kelt bennünk, mikor olvassuk azokat, mintha azt mondanánk: „Szóval Te is láttad az Istent?!” Közösséget teremt a szövegben/a szöveggel rejtőzködő-takarózó és a szövegbe épp belerejtőző (az olvasó) között. Ez a közösség valami szeretetfélével ajándékozza meg az embert, míg olvas. De attól tartok, hogy ennek a szeretetélménynek a műfajok határt szabnak, ugyanis, mikor éppen a riportkönyvben József Attila-idézetre akadtam, hiába volt az a jobb oldalon, ahol „szépirodalom” van többnyire, nem éreztem, hogy szeretnék, inkább jött számra a „Hogy merészelsz!”. Ugyanis a riport a szövegeket, lévén, hogy riport, ami a jelent és az ittenit illeti, idekötí az ittbe és mostba, a figuráknak hirtelen világra mutatójuk lesz, hirtelen ilyeneket mondhatunk: „Ez így van, láttam,” vagy hogy „De hát ez nem igaz!”

Megszűnik az a keret, hogy irodalom van a papíron, amely mindent megenged. S ami eddig kölcsönzés volt, arra pontosan a riport aktualitása miatt kérdezi a riportert, hogy „lopás”-é. Mert ha nem irodalom, akkor bizony az egyszerűen a más szövegének a használata. Es ha itt és most illetőségűvé válik az amúgy kiváló alkotás, akkor abban, ha József Attilát idéznek, szóba jöhet a „Hogy jön ez ide?”, és a merészség kérdése. Igen, úgy gondolom, hogy Esterházy még nem lakik a Parnasszoszon, várjon sorára, míg istenekkel társalkodhat. Ugyanakkor mégis azt kell mondanom, hogy ezt a kérdést nem lehet megválaszolni, mert amikor ezt teszem, magam olyan (tév)képzeteket alkalmazok, amelyek előítéletesek, kereteseek, ostobák.

A világ és a szöveg viszonya most különben is nagyon megkeveredett az Esterházy-szöveg számára, hiszen „ő” nekünk a tündérmese volt, ami elborzasztott, gyönyörködtetett és éltetett; amiről tudtuk, hogy nem igazán tündérmese, hanem az, amit élünk; csak amikor éljük azt, se nem gyönyörködtet, se nem éltet — se nem beszélünk róla *így*. S kinek ne lenne kedvére önmaga semmiségeből mítoszt csinálni, ahol a kicsi nagy lesz? Meghatározó volt az elmondás ideje, így az elmesélt történet, ami amúgy néha elég rövid és lényegtelen, összefonódott az elbeszélés történetével és az olvasással, mint olyannal, ami maga is egy/a történet része. Mintha élni mernék, mertünk *volna*. Mostanra az elmondás ideje odavan, az elmondás helye és körülményei félig-meddig szintén, a „mintha éltünk volna”-ból a volna a mostnak csak azt mondhatja, hogy „de nem tettük”. Megvan a lehetősége, hogy devalválódjék ennek a nagyon bennünk élő szövegnek az értéke, s ezt csak hangsúlyozza az a tény, hogy most a szövegek szövevénye egy riport vagy kalauz keretébe ágyazódik, és imígyen aktualizálódik; vagy igaz, vagy hamis lesz, amit itt mondanak.

Nem véletlen, hogy ennek utána az írónak föltett kérdésekből igen sokra valami tőle megszokott és általunk kedvelt idétlenséget válaszol — vagyis nem válaszol. Igen, de *itt* kellene, hogy válaszoljon, mert ez most nem az ő fikciója, hanem riport. Ugyanakkor nem válaszolhat, hiszen a személyiségét illető kérdések arra ösztönzik, hogy mondja el azt az *igazi történetet*, amely ő maga, vagy mert mi köze hozzá a kegyes olvasónak, vagy mert minden művében elmondta, és akkor most is megsűgja a jobb oldalon. Nem az író, hanem a kérdező hívja föl figyelmünket ez utóbbi eshetőségre, amikor „korai”, igen egyszerű utalásokat tartalmazó szövegekből idéz. Talán itt kell rámutatnom az egyetlen határozottan szerencsétlen kijelentésére, amikor is hangsúlyozza távolágát a pszichologizálástól. Édes Úr, ha ez így volna, akkor minek írna? Ez különben sem a Maga dolga, nem a Maga lelke, hanem a miénk használja gyógyírnek ezt a mérget, amit itt Ön kikever.

Sajnálom, hogy megint visszatérek az idézetekre, de van még egy jelentőségük, amely ezt a kalauzt is meghatározza valahogy. Az idézetek eredete a Mester szövege, aki lehet Pilinszky vagy esetleg az Isten, és amikor fölsoroltatnak a *nevek*, akkor mindig tudjuk, ki ő, aki ez a szöveg, amit olvasunk. Ő ezeknek a szövegeknek az olvasata, a Fia, a szeretete vagy gyűlölete. Az idézett szövegek azonban nem csak Esterházy Mester szövegei, hanem a mieink is. Hatásuk olvasáskor alighanem azonos, mint íráskor. Csak azzal bonyolódik nekünk, olvasóknak a helyzetünk, hogy Mester-szövegünkké lesz az Esterházy Péter jegyzete szöveg is. Atyánk, törvényünk ő, akihöz képest vagyunk és olvasunk később. Talán megsejtette az író, hogy ha megelőzi a bennünk különben úgylis létrejövő utalásokat más szövegekre, akkor meggyorsítja azt a folyamatot, amelyben az ő szövege lesz az egyike a könyveknek (görög szóval: a

bibliának). Teszi ezt valószínűleg azért is, hogy tisztázhassa, ki fia-borja ő az irodalom nevű szövegösszefüggésben, meg azért is, hogy tisztázza, neki lesz fia-borja utánzóí és olvasói között. A nevek szabályrendszeret adnak ki, amely elmondja, mikor lehet még nevetni, meg, hogy mit miként... Helyettesíti mindazon szokásoknak a kialakulását, ami szükséges lett volna egy Esterházy-kultusz létezéséhez. Ám mindezek mellett le is számolnak, vagy talán inkább el is számolnak a (nagy/kis) elődökkel, hogy aztán színre léphessen az ő örökösük, a mesterek tanítványa, a Tanítvány, aki, mint minden tanítvány, fölér a mesterek világát, nehogy epigonnak tartsák, és hogy ő maga is lehessen. Azzal, hogy megelőzi az irodalomtörténészeket abban, hogy kimutassák a hatásokat, hisz maga megvallja azokat, alkalmat talál saját helyének a kijelölésére is. Nem tudom, miért méltatlankodik, ha esetleg amazok már el se próbálják mondani őt mint az irodalom történetének a részét, hisz hozzászoktunk, hogy a történetnek ez a metaszintje is készen van az irodalmi történettel együtt. Lehet, hogy valami akaratlanul munkáló aggodás készíti erre? Vagy talán az, hogy nem lesz kit Atyjául lenni az irodalom történetének az írásakor?

Az a tény, hogy ez a kalauz Esterházy-idézeteket dolgoz az Esterházy-szövegbe, megszorítja az elébb elmondottakat. A Mester-szöveg ugyanis immár ő maga, mármint a szöveg, amire ő maga írta rá a nevét. Az ezt idéző szöveg, vagyis Marianna D. Birnbaum montázsa szintúgy a szövegekben rejlő Esterházy Péter lesz. Vagyis önmaga eredetivé válik. Ez azzal kecsegtet, hogy megpillanthatjuk őt, csak hogy a képek, amelyek efelé visznek, mind egyenként elrejtik, mert azok a saját szövegei. Nem történik semmi, csak játszunk, azt játsszuk, hogy a szöveg neve rejtély, hiába tudom kimondani. S így végeredményként létrejött megint egy olyan szöveg, amely ment a valóságtól, amely egyenrangú a többi Esterházy-szöveggel, része ennek az isteni baromkodásnak, amit nagyon szeretek. (*Magvető, 1991.*)

ZSÉLYI FERENC

Hámori Róbert: Egérderby

Igaz is, miért ne fogadhatná meg az olvasó a — cím által is sugallt — biztatást: adja át magát a versengésnek, élvezze a vetélkedés izgalmát, s épüljön tanulságaiból?! S ha a futam nem egyenlők között zajlik, s az esélyek eleve kiosztottak? Ha a szülői nemtörődőség miatt állami gondozásba sodródott fiatalember küzdelme helyzete javításáért meglehetősen kilátástalan? Mi lehet akkor e nemtelen játszma figyelemmel kísérésének belső indítéka? Van-e valami féle — számunkra feldolgozandó — tanulsága az ilyen fatális irányultságú sorsnak, a csupán veszteségtudatunkat mélyítő, s újra ismételhető gyakorlatoknak? Ráadásul, hogy a szerző maga is kimondja: „Hasonló sztorikat nap mint nap hall az ember, s mind ugyanazt az alaphelyzetet variálja.” Bár e kijelentés igazságtartalma bajosan vitatható, mégsem valószínű, hogy befogadói szempontból az élmény hitelét, az átélés optimumát — gyakorisághoz fűződő — megfontolások döntően befolyásolhatnák. Bár igaz, hogy mindennapjaink öszszegző érvényű tapasztalatai apró ismétlődések révén épülnek fel, s tudatosulásunk folyamatjellegébe magától beleértődik az egymásra következők sorában